



Tóth J. Zoltán**Utópia vagy eszményi társadalom?***(Megjegyzések Morus Tamás művéhez)*

Morus Tamás (Thomas More) 1515-16-ban, flandriai követsége alkalmával írta meg Utópia című korszakalkotó művét, mely egy új paradigmát hozott létre az államelméleti gondolkodásban. Habár elszórtan addig is léteztek az eszményi államról szóló alkotások, mégis az utópikus gondolkodásmód megjelenését Morus Tamás munkájától számíthatjuk, olyannyira, hogy ezen alkotásról kapta az egész ideális társadalomról való gondolkodásmód, valamint az ezt a paradigmát képviselő és megjelenítő irodalmi, illetve politikatudományi műfaj az összefoglaló elnevezését. Napjainkban tehát (és immár évszázadok óta) az eszményi államrendről szóló írásokat Morus műve alapján utópiáknak nevezzük, mégis azt kell mondanunk, hogy az Utópia (Morus műve) a kifejezés mai értelmében nem volt igazi utópia. Pontosabban szólva: szándékai szerint az kívánt ugyan lenni, valójában azonban inkább dystopiának vagy antiutópiának nevezhetnénk, mivel egy végletekig beszabályozott, elnyomó, kegyetlen, sivár és hierarchikus államformát ír le az általa bemutatni szándékozott demokratikus, egalitárius és mindenki boldogságát szolgáló állam helyett. Ez persze nem jelenti azt, hogy az Utópiában ne lennének idealista, vagy legalábbis általánosan annak tekintett elképzelések, összességében azonban mindenképpen egy olyan társadalom leírását olvashatjuk ebben a fél évezredes alkotásban, amelyben nem szívesen élnénk. Mielőtt azonban belemennénk ezen utópiabeli intézmények elemzésébe, nézzük meg, hogy mi az, ami az Utópiát – legalább részben – utópiává teszi!

Morus az antik görög irodalom egyes szerzőihez és az őskeresztények közösségi életformájához nyúlt vissza, és ezeket véve mintának alkotta meg Utópia kommunisztikus[1] jellegű társadalmi, gazdasági és politikai életét. Utópia egy elképzelt ország valahol az Újvilágban, amelyről egy fiktív személy, Hythlodæus Raphael[2] elbeszéléséből értesülünk, ő mutatja be az ország társadalmi berendezkedését és mindennapi életét. Ezen kommunisztikus jellegű társadalom létezésének elvi lehetőségéhez Morusnak szüksége van arra, hogy ez a társadalom valamiképpen elkülönüljön a külvilágtól, hogy annak a kegyetlen realizmusa ne befolyásolja Utópia képzeletbeli országának fejlődését. Ezt úgy oldja meg, hogy egy tengeren nehezen megközelíthető, zátonyos partú szigetállamként festi meg Utópiát, amelyet ezért nehéz megtámadni és elfoglalni, így az nyugodtan és békében fejlődhet, saját törvényei szerint, kapcsolatokat pedig csak akkor létesít, ha neki erre szüksége van. Az így biztosított zavartalan nyugalom adja meg a lehetőséget arra, hogy az ország lakosai külső behatásoktól mentesen, Utopus király törvényei alapján valósíthassák meg "ideális" társadalmukat. Ez a néhány, valóban eszményi elképzelés azután a későbbi századok utópiáiban rendre visszatér, különösen a XIX. századi és XX. század eleji szocialista, kommunista és anarchista utópiákban.

Ezen utópikus elképzelések közül az első a magántulajdon megszüntetése és a közösségi tulajdon intézményesítése. Senkinek nincs semmije, minden az államé, és pedig nemcsak a föld és az egyéb termelési tényezők, mint a későbbi kommunista utópiákban, hanem még az olyan személyes használati tárgyak is, mint például az a ruha, amelyet naponta viselnek. A házakat, amelyekben a családok laknak, tízévente sorshúzás útján kicserélik egymás között, jöllehet

maguk a házak is egyformák, és természetesen azok is a közösség tulajdonában vannak. További "klasszikus" elképzelés, hogy mindenki dolgozik, férfiak és nők egyaránt kiveszik a részüket a termelésből, mindenki részt vesz a javak előállításában. Miután pedig nincs magántulajdon, ezért mindenki beadja a közösbe, amit és amennyit megtermelt, valamint abból és annyit vételez ugyanonnan, amire és amennyire neki és családjának szüksége van. Senki nem termel lustaságból vagy kényelemből kevesebbet, mint amennyit a kötelező munkaidő (6 óra) alatt megtermelni képes, ugyanakkor senki sem vételez a közösből többet, mint amennyire feltétlenül szüksége van, és senki sem pazarol. Ez tehát annyiban valóban utópisztikus elképzelés, amennyiben megvalósíthatatlan, mivel az emberi természettel ellentétes, hogy saját vágyait visszafogva beérje annyival, amennyi neki minimálisan elég. Úgyisztén nehezen elképzelhető az is, hogy valaki akkor is teljes erőbedobással dolgozzon, amikor a munkája eredménye csak csepp lenne a tengerben, és össztársadalmi szinten az ő kisebb teljesítménye nem okozna a termelési eredményekben s az életszínvonalban érzékelhető csökkenést. És ez még akkor is így van, ha tudjuk, hogy ha mindenki így gondolkodik, az már valóban számottevő csökkenést fog eredményezni társadalmi méreteken is.

Mivel pedig a munkából mindenki a képességei szerint veszi ki a részét, a javakból pedig a szükségletei szerint részesül, ezért nincs szükség pénzre sem. Nyilvánvaló, hogy ha egyrészt a magántulajdon tilos, és mindenkinek csak annyija van (és csak annyija lehet), amennyit maga felhasznál és elfogyaszt, tehát amennyi neki ténylegesen kell, másrészt viszont ez bármikor a rendelkezésére áll, akkor ez eleve kizárja, hogy egy ilyen társadalomban a pénz létezésének egyáltalán értelme legyen. Egyetlen funkciója azonban mégis van az aranynak és az ezüstnek, mégpedig a felhalmozási funkció. Ez individuális szinten ugyan tilos, társadalmi szinten viszont egyetlen célból mégis megengedett. Ha ugyanis Utópia a környező államokkal kereskedelmi kapcsolatba lép azért, hogy eladja felesleges termékeit és terményeit, akkor az ezért kapott aranyat és ezüstöt félreteszik arra az esetre, ha háború törne ki és külföldi zsoldosokat kellene fogadniuk. Egyébként a seholszigetiek ezeket a "kincseket" természetes értékükön kezelik, amely jóval kisebb, mint a vasé, hisz "az emberek vas nélkül éppúgy nem élhetnek, mint tűz és víz nélkül, viszont az aranynak és ezüstnek a természet semmi olyan hasznos tulajdonságot nem adott, amit könnyen ne tudnánk nélkülözni. Csak az emberi ostobaság tulajdonít nekik akkora értéket, mert ritkák."[3]

Ha pedig nincs pénz, akkor nincs pénzvágy sem, hiszen akinek bármire is szüksége van, azt ingyen megkapja, a szükségtelen dolgok (például cicomás ruha, ékszerek, drágakövek) tartása pedig vagy tilos, vagy lealacsonyító, megvetendő. Így nincs értelme az olyan bűnöknek sem, mint a lopás, rablás, csalás, hiszen ha valakinek valami kell, azt megkapja a közösből, másfelől csak onnan lehet bármit is szerezni, ezért másnak sincs semmi olyan dolga, amire ha valakinek szüksége van, ne jutna hozzá a városi raktárból. Miután pedig mindenkinek dolgoznia kell[4], ezért nincsenek léhűtők, naplopók, de nincsenek nemesek és születési előjogok sem: a munkából mindenkinek egyenlő mértékben kell kivennie a részét. Kiemelkedni (pappá, fejedelemmé válni stb.) sem ősi címek vagy örökölt vagyon segítségével, hanem mindenkinek csak a saját egyéni kiválóságával lehet.

Nincsenek tehát örökölt hierarchiák, születési jogon alapuló egyenlőtlenségek, elvileg tehát mindenki egyenlő. Ez még olyan szimbolikus dolgokban is kifejezésre jut, mint a tízévenkénti házcsere sorshúzás útján, az egyforma városok, egyforma utcák, egyforma házak, az

ugyanolyan színű és anyagú ruhák vagy a közös étkezések.

A klasszikus utópista nézetekhez tartozik az is, hogy a legtöbb tisztséget (fejedelem, pap, a nagytanács tagja) választással töltik be, illetve hogy a nők ugyanúgy lehetnek akár még papok is, mint a férfiak. Továbbá már ebben a műben megfogalmazódik a szociális biztonsághoz való jog gondolata is, hiszen Utópia aktív polgárai eltartják mindazokat, akik már munkaképtelenek (özvegyek, betegek, rokkantak), de korábban dolgoztak. Ez a XVI. század feudalista valóságához képest valóban utópisztikus (szép, nemes, de megvalósíthatatlan) elképzelés volt. Végül úgyszintén utópisztikusnak tekinthetjük az általános iskoláztatás (közoktatás) gondolatát is. Morus szerint ugyanis tényleges egyenlőség csak akkor lehet, ha a neveltetés biztosítja az egyenlő feltételeket a tehetség kibontakoztatásához, vagyis ha az egyenlő jogokkal egyenlő esélyek is járnak, ez pedig a tudás mindenki számára hozzáférhetővé tételével valósulhat csak meg.

Ezek voltak tehát azok az elgondolások az Utópiában, amelyeket (ideológiai beállítottságtól függően) a XXI. században is helyeselni lehet. Vannak azonban ebben az alkotásban olyan elképzelések is (sőt ezek vannak többségben), amelyek nemcsak, hogy nem helyeselhetők, hanem egyenesen elvetendőek, mert az individuum elnyomását, a teljes uniformizálódást és a ma alapvető jelentőségűnek tekintett hagyományos szabadságjogok kiiktatását eredményezik. Az egész alkotáson végighúzódik Utópia társadalmának végletekig beszabályozott és a seholszigetiek egész életének törvényekkel körülbástyázott jellege. Habár Morus azt mondja, hogy kevés törvény is elég egy társadalom irányításához, hiszen csak akkor várhatjuk el a polgároktól vagy alattvalóktól, hogy betartsák azokat, ha módjuk van mindet megismerni, mégis az a "néhány" törvény, amelyet még Utopus király alkotott meg több száz évvel ezelőtt, az élet minden területére kiterjedő részletes szabályozást tartalmaz, megszüntetve (sőt büntetve) az egyéniséget, a másságot[5], a kritikát vagy az önálló véleményt.

Ami az Utópiában a szemünk elé tárul, az valójában egy egysíkú, unalmas, uniformizált világ. A sziget minden városa egyforma alaprajzú, egyformák az utcák, sőt még a házak is. Mindenki ugyanolyan ruhában köteles járni, akár tél van, akár nyár, sőt ennek a ruhának nemcsak a fazonja, de még a színe és az anyaga sem lehet más, mint a többieké. Az élet minden perce szabályozva van, önálló elképzelése a tevékenységére vonatkozólag gyakorlatilag senkinek sem lehet. Meg van határozva, hogy mikor kell kelni, dolgozni, enni, tanulni vagy játszani, és ettől eltérni nem lehet. És nemcsak az van előírva, hogy ezeket a tevékenységeket mikor kell végezni, hanem az is a legrészletesebben szabályozva van, hogy hogyan. Enni például naponta kétszer lehet (vagyis inkább: kell), mégpedig harminc családonként közös csarnokokban, minenkinek ugyanazt az ételt. És nemcsak a szedési sorrend van részletesen szabályozva, hanem az is, hogy ki hol ehet. A férfiak például a fal mellett ülnek, az asztal belső részén, a nők pedig velük szemben, a külső részen. De még így sem ülhet bárki oda, ahova akar (például a családtagja vagy a legjobb barátja mellé), hanem egy fiatal mellett egy öregnek, megint egy fiatalnak, majd ismét egy öregnek kell ülnie, és így tovább. Sőt az is elő van írva, hogy a szoptatós anyák és az ötévesnél fiatalabb gyermekek egy külön csarnokban kötelesek étkezni, az ötévesnél idősebb, de még serdületlen gyermekek pedig egyáltalán nem ülhetnek le, mert az ő feladatuk az, hogy kiszolgálják a felnőtteket. Ez utóbbiak ráadásul még nem is ehetnek rendesen, csak azt fogyaszthatják el állva, amit a felnőttek nyújtanak nekik. Még azok is, akik épp csak elmúltak ötévesek, és még nem bírnak felszolgálni, még ők sem ülhetnek le az

asztalhoz, hanem csendben kell állniuk, és várniuk, hogy kapjanak valami ételt a felnőttektől.[6] Nyilvánvalóan kevésbé utópisztikus, hogy egy gyerek úgy serdüljön fel, hogy éveken át nem ehet annyit, amennyire fejlődő szervezetének szüksége van (jóllehet étel van bőven), és még csak le se ülhesse akár csak egy külön asztalhoz is, hogy normálisan, nyugodtan étkezhessen.

De elsősorban nem is a serdülő gyermekekre tett hatását szerettük volna bemutatni az Utópia-beli törvényeknek, hanem azt a részletes szabályozást, amely az élet minden területére kiterjed. Ugyanis nemcsak az étkezések mikéntjére vonatkozólag tartalmazznak ezen törvények aprólékos kötelező jellegű útmutatásokat[7], hanem minen egyéb tevékenységre is. Ennek talán legkirívóbb példája a játék, amely egy hagyományos társadalomban a legkövetlenebb emberi tevékenység, Utópiában azonban szabályozva van nemcsak az, hogy mikor (estebéd után), mennyi ideig (egy órát), hol (közös játszóházakban), hanem az is, hogy mit lehet játszani. Sehol-szigeten ugyanis csak kétféle, ún. "hasznos játék" megengedett, melyek közül az egyik a gondolkodást, a másik az erkölcsöket fejleszti; "haszontalan játékot nem szabad játszani". Ha valaki tehát csupán az örömszerzés vagy a kikapcsolódás kedvéért kíván játszani, azt nem teheti meg. És ami a legmegdöbbentőbb: az estebéd utáni egy órában nem csupán lehet, hanem kötelező játszani. Valószínűleg egyikünk sem élne olyan államban, ahol még a játékot is kötelezővé teszik és központilag szabályozzák.

De ugyanilyen részletes előírások vonatkoznak a munkára és a tanulásra is. Mindenkinek két munkája kell, hogy legyen, az egyik mindenkinek a földművelés (ugyanis meghatározott időközönként minden család köteles két éven át mezőgazdasági munkát végezni), a másik pedig egy szabadon választott munka. Azonban ez a "szabad" választás is korlátozott, hiszen a férfiak csak négyféle, a nők pedig csak kétféle munka közül választhatnak[8], továbbá ha valamelyik fiúgyermek más szakmát akar tanulni, mint ami az apja mestersége, megteheti ugyan, de akkor átteszik egy olyan mesterember családjába, aki azt a foglalkozást űzi, amit ő is meg szeretne tanulni. Vagyis ilyenkor a fiú az elé a dilemma elé kerül, hogy vagy elszakad a családjától, vagy egy olyan foglalkozást kell egész életében űnie, amihez semmi kedve. Azt az időt pedig, amit az emberek nem munkával, evéssel, alvással vagy játékkal töltenek, tanulásra kötelesek fordítani. Reggeli előtt tudományos előadásokra kell járniuk, az étkezések előtt felolvasások vannak, egyébként pedig az előbb felsorolt tevékenységeken kívüli összes "szabad" időt otthoni tanulásra, művelődésre kell felhasználniuk. Vagyis a nap minden perce úgy telik el, hogy önálló, kötetlen tevékenységre semmiféle lehetőség nincs; olyan az élet, mint egy kolostorban.[9]

Az pedig – mai fogalmaink szerint – végképp a legdiktatorikusabb eszközök közé tartozik, hogy még a család[10] létszámát is központilag szabályozzák. Ennélfogva a földműves családok létszáma nem lehet negyven főnél kevesebb, a városi családokban pedig a felserdült gyermekek számának el kell érnie a tizet, de nem haladhatja meg a tizenhatot. (A serdületlen gyermekek számát nem korlátozzák.) Ha esetleg egy családban ennél több vagy kevesebb gyermek lenne, azt úgy oldják meg, hogy "a kevesebb családtaggal bíró családokba írják át azokat, akik a fölös számúakban nőnek föl". Ez az "átírás" pedig nemcsak papíron történik meg, hanem ténylegesen is átteszik a "felesleges" gyermekeket korábbi családjukból egy idegen családba. Ám Utópia törvényei még ennél is tovább mennek: "Ha pedig az egész városban többen lennének a szabályosnál, más városok túlságosan ritka népességét toldják meg velük."

Ha pedig az egész szigeten meghaladná a lakosok száma az előírtat, akkor kiválasztanak polgárokat, akik a szárazföldön gyarmatot alapítanak. Vagyis egyrészt a "fölső számú" felserdült gyermekeket akarataik ellenére elszakíthatják családjuktól, illetve más családokat arra kényszeríthetnek, hogy idegeneket fogadjanak be és neveljenek fel, másrészt egész családokat a pillanatnyi demográfiai érdekek alapján szabadon mozgathatnak az országban (megfosztva őket korábbi barátaiktól, ismerőseiktől). Végső esetben pedig, ha az egész szigeten túl nagy a népesség (amelynek ideális létszámát még évszázadokkal korábban határozták meg), egyes polgárokat gyakorlatilag száműznek vagy száműzetésre kényszerítenek. Mindez aligha felel meg az ideális társadalomról alkotott mai képünknek.

Ráadásul az így száműzetésre kényszerített seholszigetiek Utópia törvényei szerint háborúval is leverhetik a bennszülötteket, amennyiben azok ellenszegülnének, vagyis ha nem engednék meg az Utópia-belieknek, hogy azok a saját földjüket jogtalanul elfoglalják. Ez pedig ellentétes azzal a könyvben sokat hangoztatott nézettel, miszerint a seholszigetiek a háborút állatias dolognak tartják, és ezért megvetik azt. Morus (pontosabban Rafael) szerint ugyan soha nem indítanak támadó háborút, de az erőszakos gyarmatosítás lehetővé tétele nem erre utal.

A háborúval kapcsolatos kérdés az is, hogy annak megnyerésére nem tisztességes eszközökkel, hanem alattomos módon törekszenek. Ennek legelső eszköze repertoárjukban a fejevadászat: pénzért gyilkosságra, illetve árulásra bujtják fel az ellenséges állam polgárait, vagyis fejpénzt tűznek ki a fejedelem, illetve azok életéért cserébe, akiket a háború értelmi szerzőinek gondolnak. Tehát mindenféle előzetes bizonyítás nélkül gyakorlatilag halálra ítélik ezeket az embereket (vagyis anélkül, hogy kiderítenék, tényleg ő-e az értelmi szerzője a háborúnak vagy sem), gyilkosaiknak gazdag jutalmat (és persze büntetlenséget) ígérnek, illetve a proskribáltakat egymás ellen is bujtogatják. Ha ez a módszer nem válik be, akkor belső pártviszályt szítanak vagy szomszédos országokat bujtanak fel ellenségük ellen, akiket pénzzel vagy zsoldosokkal támogatnak. Ők maguk nem szívesen harcolnak saját hazájukért (ezt csak a legvégső esetben teszik meg), inkább a zsoldosokat küldik a háborúba a Zsoldérthalók országából.[11] "A seholszigetiek ... nagy ígérekkel csalogatják őket magukhoz, s mikor elérkezik az ideje, roppant veszedelmek elé állítják őket, melyből legnagyobb részük soha nem tér vissza, hogy behajtsa az ígéretet. ... És semmit sem törődnek azzal, vajon sokan odavesznek-e közülük, ellenkezőleg, úgy vélik, hogy hálára kötelezik az emberi nemet, ha e rút és gonosz népsöpredéktől megtisztítják a világot." Ha jobban belegondolunk, ez nem más, mint egyfajta közvetett genocídium!

De a külföldiekkel sem bánnak egyenlően, legyenek azok bármely állam (akár baráti, akár ellenséges) alattvalói. Ha ugyanis egy külföldi személy részéről "valamelyik polgártársukat testi bántalom éri", akkor követelik a kiadatását. Ha az országa nem adja ki, hadat üzennek neki, ha pedig kiadja, akkor a bűnöst "halállal vagy szolgasággal büntetik". Ez azért érdekes, mert ha egy Utópia-beli lakos követ el testi sértést vagy akár gyilkosságot is, ő nem büntethető halállal, csak szolgasággal. Ezt az aránytalan és diszkriminatív rendelkezést úgyszintén nem lehet demokratikusnak tekinteni, hiszen Utópia törvényei szerint egy külföldi élete kevesebbet ér, mint egy seholszigeti testi épsége.

Azonban az előbb elmondottakból nem következik, hogy az Utópia-beliekkel szemben nem szabható ki halálbüntetés, de büntetési rendszerük ettől eltekintve sem nevezhető humanusnak.

Kisebbségi bűnök esetén “feleségeiket a férjek, gyermekeiket a szülők fenyítik meg”, súlyosabb bűnök elkövetésekor pedig “a közerkölcs védelmében nyilvános büntetésre van szükség”. Utópiában tehát alkalmazzák a megszegyenítő büntetéseket, sőt a legsúlyosabb bűnöket szolgassággal büntetik. És miután a törvény a házasságtörés kivételével egyetlen bűncselekményre sem szab ki meghatározott büntetést, így annak fajtáját és mértékét a szenátus szabad belátása szerint döntheti el, lehetőséget adva ezzel a korlátlan önkénynek és a jogbizonytalanságnak. Említettük az előbb a házasságtörést. Nos, ebben az “eszményi” társadalomban “a házasságtörőt súlyos szolgassággal büntetik”, azaz kényszermunkára ítélik, továbbá “a visszaeső házasságtörőt halállal sújtják”. Úgyszintén akik a rabszolgaság során “sorsuk ellen föllázadnak és ellenszegülnek, akkor végül is megsemmisítik őket”, vagyis a fellázadt vagy szökött rabszolga büntetése is a halál.

A mozgásszabadság és a tartózkodási hely szabad megválasztása is korlátozott a szigeten, ugyanis nemcsak azt nem választhatják meg a polgárok, hogy ki hol lakjon, mikor és hol dolgozzon, étkezzen vagy játsszon, vagy hogy mikor menjen templomba, hanem még ahhoz is engedély kell, hogy valaki a saját városát elhagyja! Ebben az engedélyben pontosan megszabják, hogy az illető mikor indulhat, mikorra kell visszaérkeznie, illetve hogy hova és milyen útvonalon utazhat. Ha valaki engedély nélkül hagyja el a várost (például elmegy kirándulni, szétnézni a környező hegyekbe), és rajtakapják, akkor “szökevényként viszik vissza, mint akit gyalázzal értek, és szigorúan megbüntetik; ha pedig újra ilyesmire vetemedik, szolgassággal sújtják”. És ha esetleg innen meg akar szökni, ugyanúgy kivégzik, mint bármelyik más rabszolgát, pedig egyetlen “bűne” az volt, hogy szabadságra vágyott.

Továbbá – habár Utópiában elvileg mindenki egyenlő – a nemek közötti egyenjogúság sem létezik (mint ahogy életkor szerinti egyenjogúság sincs). A társadalom alapja a hagyományos nagycsalád, melynek élén a családapa, a pater familias áll, szinte korlátlan hatalommal családja felett. A feleség mindenben köteles engedelmességet férjének, éppen úgy, ahogy a gyermek is apjának. Láthattuk, hogy a kisebb bűnök megtorlásának joga is a családapát illeti (“feleségeiket a férjek, gyermekeiket a szülők fenyítik meg”), azonban a női (és a gyermeki) alávetettség legegységesebb megnyilvánulása az az előírás, miszerint a hónap utolsó napján (amely egyébként vallási ünnepnap) “a feleségek férjüknek, a gyermekek szüleiknek lába elé borulnak, bevallják, hogy vétkeztek és bocsánatot kérnek elkövetett bűneikért vagy hanyagul végzett munkájukért”. Valószínűleg kevés nő vagy felnőtt (akár 40-50 éves) “gyermek” hiszi, hogy egy ideális társadalomban neki a férje vagy az apja lábai előtt, térden csúszva kellene megalázkodnia.

Ugyanígy nem felel meg az eszményi államról alkotott mai felfogásunknak a vallásszabadság Utópia-beli szabályozása sem. Habár mindenki abban hisz, amiben akar, például a Napban, a Holdban, egy régen élt kiváló emberben vagy (ahogy a legtöbb seholszigeti is) egyetlen örök, mindenható Istenben, de az ateizmus vagy az agnoszticizmus tilos, tehát valamiben kötelező hinni. “... megtiltotta, hogy bárki is ... azt vallja, hogy a lélek a testtel együtt elpusztul és vaktában sodródik a világ.” “Aki ... más véleményen van, azt emberszámba sem veszik ...”, de nem veszik polgárszámba sem, kiközösítik, semmilyen hivatalt vagy tisztséget nem viselhet stb. Sőt: Utópiában még a többistenhit sem megengedett.

Utolsó kérdésként végül említést kell tennünk az öngyilkosság seholszigeti szabályozásáról.

Utópia törvényei ugyanis lehetővé teszik az eutanáziát, mert ha “a betegség nemcsak gyógyíthatatlan, de állandó kínlódással és gyötrellemmel is jár”, akkor a haldoklónak megengedik a kegyes halált, sőt igyekeznek is rávenni őt erre, hiszen “az élet kötelességeinek többé megfelelni nem tud, másoknak s önmagának terhére van, túléli saját halálát, csak a dögvészt, a ragályt táplálja magában ...” A gyógyíthatatlan betegek ilyenkor önkéntes éhezés vagy “kábitószer” (méreg) által követnek el öngyilkosságot, vagy engedik, hogy a közösség megölje őket. Ugyanakkor akik “a papok és a szenátus jóváhagyása nélkül lesznek öngyilkosok”, vagyis anélkül, hogy gyógyíthatatlan betegek lennének, azokat “nem méltatják sem eltemetésre, sem elégetésre, de elhantolatlan testüket gyalázatra mocsárba vetik”.^[12] Tehát Utópiában még az öngyilkossághoz is engedély kell, különben még a temetést (a végtisztességet) is megtagadják tőle.

Nos, ezek azok az intézmények, amelyek alapján joggal állítható, hogy Utópia társadalma sem nem ideális, sem nem eszményi, vagyis a kifejezés mai értelmében véve a legkevésbé sem utópisztikus. A születéstől a halálig az élet minden percét szabályokhoz kötik, minden egyes megengedett tevékenységre részletes előírások vonatkoznak, az ezeken kívüli bármely egyéb foglalatosság pedig szigorúan tilos. Az emberek gyakorlatilag nem többek, mint tanuló és dolgozó gépek, társadalmuk (azaz tulajdonképpen önmaguk) rabszolgái, akiknek minden mozdulatát törvények szabályozzák, anélkül hogy munkájukért cserébe megengednék nekik a l'art pour l'art kikapcsolódást és élvezetet. Az élet egysíkú és sivár, a tömeg arc nélküli, minden ház, minden utca és minden város egyforma és unalmas. Az egyéniséget teljesen kiölik, az embereknek még annyi önállóságuk sem lehet, hogy eldönthessék, milyen ruhában szeretnének járni, ezáltal esetleg megkülönböztetve magukat az arctalan tömegtől.

A seholszigetiek egy fejlett, jól irányított börtönben élnek. Ugyanis engedély nélkül még a várost sem szabad elhagyni (éppúgy, mint a börtönt), egyenruhát kell viselni, egyenételt kell enni, egyenházakban kell lakni, minden tevékenység elő van írva és részletesen szabályozva van, és senkinek nincs semmije (még a rajta lévő ruha is az államé). Még a legintimebb dolgokat, például a párválasztás módját vagy a család létszámát is központilag határozzák meg, nem is beszélve ebben az “egalitárius” társadalomban a nők teljes alávetettségéről és a pater familias korlátlan hatalmáról egész családja felett. De mai szemmel nézve nem sorolható az ideális rendelkezések közé az ateizmus és politeizmus tilalma, a várost önkényesen elhagyó szolgaságba vetése, a szökött rabszolga vagy a visszaeső házasságtörő halállal büntetése, illetve a végtisztesség öngyilkosoktól való megtagadása sem. Tehát – jóllehet ma az “utópia” szó a tökéletes államról alkotott felfogásokat jelöli – maga az Utópia (amelyről egy egész műfaj és paradigma az elnevezését kapta) mai felfogásunk szerint inkább nevezhető antiutópiának vagy dystopiának, mint “igazi” utópiának.

[1] Ezen tanulmányban “kommunizmus” alatt a közösségi jellegű, tulajdon- és munkaközösségen felépülő társadalmi rendet, nem pedig a marxi terminológiát kell érteni.

[2] “Csapatúz Rafael” – Kardos Tibor fordításában, illetve “Délibáb János” – Moór Gyula fordításában. Mindkét elnevezés arra utal, hogy az utazóban, a történet tényleges elbeszélőjében több az érzelem, mint a megfontoltság, és hogy ezért csak fenntartásokkal

szabad szavainak hitelt adni. (Hythlodeus görög szó, mely körülbelül annyit jelent: "bolondságokért hevülő".)

[3] A seholszigetiek az aranyat és az ezüstöt szándékosan gyalázatban tartják, hogy ezekhez a lakosok negatív érzelmekkel viszonyuljunk és ne vágyódjanak utánuk. Aranyból készítik például az éjjeliedényeket, rabláncokat, bilincseket, továbbá a rabszolgákat és a bűnözőket arany ékszerekkel aggatják teli, hogy az emberek alantas és undorító dolognak tartsák ezeket az ékszereket. Az igazgyöngyökkel, gyémántokkal is csak gyermekek játszanak, amíg ki nem nőnek belőle. Ezért például amikor Széllébbélt-ország követei jártak náluk, a pompázatos ruhákba öltözött és felékszerezett követeket a seholszigetiek rabszolgáknak vagy udvari bolondoknak nézték, míg a legnagyobb tiszteletben az egyszerű szolgákat részesítették.

[4] Ez nem teljesen igaz, egyesek ugyanis mentesítve vannak a munkvégzés alól. Így nem dolgozik a fejedelem, és nem dolgoznak a törzs- és nemzetségfők (az előljárók), akik a munkát felügyelik; a papok, akik vallási kérdésekkel és az ifjúság erkölcsi nevelésével foglalkoznak; végül ötszáz kiemelkedő kognitív képességekkel rendelkező ember, akik a tudomány különböző területeit művelik.

[5] A "másság" kifejezés nem szexuális értelemben értendő!

[6] Még azt a maradékot sem ehetik meg ebéd után, amit a felnőttek meghagytak, bármennyire is éhesek maradtak.

[7] A bemutatottakon (étkezés helye, módja, ültetési rend) kívül részletes előírások találhatók az ételek fajtájára, beszerzésére, elkészítésére, kóstolására, a betegek étkezésére stb. is.

[8] Ez a kétféle munka a nőknél a gyapjú- vagy vászonszövés, a férfiaknál pedig a kőművesség, a kézművesség, a kovács- és az ácsmunka lehet. Igaz, a "kézművesség" maga is egy gyűjtőfogalom, mely több egyéb munkafajtát foglal magában.

[9] Morus 1501-1505 között a londoni kathauziak kolostora mellett lakott, naponta részt vett a kolostor vallási gyakorlatain, és fetehetőleg erről a kolostorról mintázta meg Utópia szigetét és Utópia egész társadalmának életét.

[10] Családon a hagyományos, többgenerációs nagycsaládot kell érteni.

[11] Elméletörténészek egyértelmű véleménye szerint ez azonosítható az akkori Svájjal.

[12] A tanulmányban található idézetek Kardos Tibor fordításai.
2003/1. szám tartalomjegyzéke